

KANS VOOR INTEGRATIESLAG BINNEN DIVERSE
BELEIDSVELDEN IN WATERLAND

PLAN-M.E.R. VOOR WATERPLANNEN

De provinciale waterhuishoudingsplannen (WHP) en de waterbeheerplannen van de waterschappen (WBP) zijn plannen waarvoor een plan-m.e.r. is voorgeschreven. Dit jaar start een aantal provincies, veelal gezamenlijk met de waterbeheerders, met het opstellen van een plan-m.e.r. voor het provinciale waterhuishoudingsplan en de waterbeheerplannen van de waterschappen. In dit artikel wordt ingegaan op de wijze waarop de plan-m.e.r. een rol kan spelen in het verzilveren van kansen om te komen tot gebiedsoverschrijdende afstemming en een goede en actieve afstemming te creëren tussen KRW en Natura 2000.

Theo Witjes

Conform de ontwerp-Waterwet dienen de provincies te beschikken over een provinciaal waterhuishoudingsplan dat een strategisch beleidskader vormt voor de waterhuishouding in de provincie. Het waterschap is verantwoordelijk voor het regionaal waterbeheer en legt in haar waterbe-

heerplan de condities vast om de strategische doelstellingen van het waterbeheer te realiseren, beschrijft de concrete maatregelen en voert deze uit. Het waterhuishoudingsplan en de waterbeheerplannen vormen, samen met de strategische waterplannen van rijk en gemeenten, een reeks waaruit het stroomgebiedplan in 2009 wordt opgebouwd. Gezien het strategische karakter van de WHP's en WBP's, zijn deze plannen plan-m.e.r.-plichtig. De plan-m.e.r.-verplichting levert feitelijk twee belangrijke kansen. Ten eerste om tot een integrale (gebiedsoverschrijdende) afstemming te komen ten aanzien van de verschillende beleidssporen die binnen het waterbeheer zijn te onderscheiden. Daarbij kunnen tevens de reeds gehanteerde uitgangspunten en gemaakte keuzes geëvalueerd worden in deze integrale context. Ten tweede om een goede en actieve afstemming te creëren tussen KRW en Natura 2000.

Onderstaand wordt eerst van de vier belangrijkste beleidssporen binnen het waterbeheer op hoofdlijnen de inhoudelijke samenhang bekeken, vervolgens de wijze waarop het beleidsspoor de beleidscyclus heeft doorlopen en tot slot het gehanteerde proces. Daarna wordt apart ingegaan op Natura 2000, omdat dit een waterbeheer-overstijgend beleidsspoor is. Tot slot wordt aangegeven op welke wijze de plan-m.e.r. een rol kan spelen in het verzilveren van bovengenoemde kansen.

Vier belangrijke beleidssporen

De volgende vier belangrijke sporen binnen het waterbeheer zijn te onderscheiden:

- de Kaderrichtlijn Water (KRW);
- Waterbeheer 21e eeuw (WB21), met daarin de normering voor wateroverlast;
- Veiligheid van Nederland in Kaart (VNK), met daaraan gerelateerd de veiligheid van regionale waterkeringen;
- het Gewenste Grond- en Oppervlaktewater Regime (GGOR) waarvan de methodiek Waterlood deel uitmaakt.

Inhoudelijke samenhang

Het blijkt dat geen van de vier sporen alle aspecten van het waterbeheer afdekt; er zijn duidelijke accentverschillen tussen de vier sporen (zie Tabel 1). De Kaderrichtlijn Water zet vooral in op ecologisch herstel van watersystemen. WB21 is vooral gericht op waterbeheer in extreme situaties (wateroverlast en watertekort) en zoekt bij voorkeur ruimtelijke oplossingen. Het project VNK gaat in op de veiligheid van primaire waterkeringen. GGOR gaat vooral in op de afstemming tussen waterkwantiteitsbeheer en gebruiksfuncties onder gemiddelde omstandigheden. Overigens ontstaat in alle sporen, met uitzondering van VNK, verbreding. Daarnaast wordt het onderwerp 'laag water c.q. watertekort in het hoofdsysteem' in geen van de vier sporen behandeld. Dit onderwerp wordt behandeld in de Droogtestudie Nederland van Rijkswaterstaat RIZA. Binnen de vier sporen zijn geen concrete activiteiten opgenomen waarin de inhoudelijke samenhang daadwerkelijk

PLAN-M.E.R.-PLICHT

De volgende wettelijke plannen die voortkomen uit de Wet op de waterhuishouding zijn plan-m.e.r.-plichtig:

- Nota waterhuishouding;
- Beheersplan rijkswateren;
- Provinciaal waterhuishoudingsplan.

Waterbeheersplannen van waterschappen kunnen plan-m.e.r.-plichtig zijn als er invloed te verwachten is op Natura 2000-gebieden.

wordt uitgewerkt. Inhoudelijke samenhang is te verwachten tussen:

- WB21 en VNK ten aanzien van hoogwater op het hoofdsysteem;
- WB21 en GGOR ten aanzien van hoogwater en watertekort in regionale oppervlaktewatersystemen;
- KRW en GGOR ten aanzien van het ondiepe, freatische grondwater en waterkwaliteit;
- en ecologie van met name de regionale oppervlaktewatersystemen.

Geen van de sporen behandelt alle functies (zie Tabel 2). Belangrijke functies, zoals landbouw en stedelijk gebied, worden in alle vier de sporen behandeld. Andere functies worden in één, twee of drie sporen beschouwd. Derhalve zijn ook ten aanzien van de gebruiksfuncties inhoudelijke dwarsverbanden tussen de sporen te verwachten.

De beleidscyclus

Drie van de vier sporen bestrijken de gehele beleidscyclus (tabel 3). De uitzondering is het project VNK, dat zich beperkt tot het in kaart brengen van het huidige veiligheidsniveau van de dijkringen van Nederland.

De laatste landelijke Nota waterhuishouding (de vierde nota) dateert uit 1998. De belangrijkste nationale (WB21, GGOR) en internationale (VHR [Natura2000], KRW) beleidsontwikkelingen sinds 1998 zijn tussentijds verwoord in het Nationaal Bestuursakkoord Water (NBW 2003), maar niet in wettelijke beleidsnota's. De snelheid waarmee de verschillende beleidsontwikkelingen de beleidscyclus hebben doorlopen c.q. doorlopen verschilt. Voor het WB21-spoor was het traject van visievorming tot en met strategieontwikkeling en planvorming in 2003 grotendeels achter de rug en kon in sommige gebieden al in 2004 met de implementatie van maatregelen ge-

DE AUTEUR

Ir. Th.G.J. Witjes (0570-697350, t.witjes@witteveenbos.nl) is hoofd integraal waterbeheer bij Witteveen+Bos en als werkgroep lid recent betrokken bij het opstellen van het advies over de reikwijdte en het detailniveau van het milieueffectenrapport voor de plan-MER's 'Waterplannen Fryslân', 'Waterhuishoudingsplan en waterbeheerplannen Noord-Brabant 2009' en 'Waterbeheerplan 2010-2015 Rivierenland'.

Tabel 1. Behandelde aspecten in de vier sporen ten aanzien van het watersysteem.

					WB21	KRW	VNK	GGOR	
watersysteem	waterkwantiteit	hoogwater/wateroverlast	oppervlaktewater	hoofdsysteem					
				regionaalsysteem					
			grondwater	freatisch					
					voorraden				
		gemiddelde omstandigheden	oppervlaktewater	hoofdsysteem					
				regionaalsysteem					
	grondwater		freatisch						
				voorraden					
	laagwater/watertekort	oppervlaktewater	hoofdsysteem						
			regionaalsysteem						
		grondwater	freatisch						
				voorraden					
	waterkwaliteit, fysisch-chemisch	gemiddelde omstandigheden	oppervlaktewater	hoofdsysteem					
				regionaalsysteem					
			grondwater	freatisch					
				voorraden					
	ecologie	gemiddelde omstandigheden	oppervlaktewater	hoofdsysteem					
				regionaalsysteem					
			freatisch						
morfologie	gemiddelde omstandigheden	grondwater	hoofdsysteem						
			regionaalsysteem						
waterbodem	gemiddelde omstandigheden	oppervlaktewater	hoofdsysteem						
			regionaalsysteem						

Tabel 2. Beschouwde functies in de vier sporen.

			WB21	KRW	VNK	GGOR
Socio-economisch systeem	landbouw					
	visserij					
	natuur	terrestrisch				
		aquatisch				
	beroepsvaart					
	recreatievaart					
	stedelijk water					
	drinkwaterwinning					
	industrie					
	viswater					
	recreatiewater					
	zwemwater			aparte richtlijnen		
	cultuurhistorisch water					
landschapswater						
verkeer						

Tabel 3. Mate waarin de beleidscyclus wordt afgedekt.

	WB21	KRW	VNK	GGOR
formuleren van visie, doelstellingen en normen				
gegevensinwinning en monitoring				
beschrijven huidige situatie en opstellen toekomstscenario's				
toetsing watersysteem en knelpuntenanalyse				
strategieontwikkeling en planvorming				
implementatie van maatregelen				
monitoring van effectiviteit van maatregelen				
evaluatie				

Foto: flickr.com/Ben

start worden. In het KRW-spoor heeft de visievorming en het formuleren van doelstellingen en normen meer tijd gevraagd. De meeste waterschappen hebben kortgeleden de iteratieslag achter de rug om te bepalen wat haalbare en betaalbare doelstellingen zijn met de bijbehorende maatregelen. Voor GGOR geldt een wisselend beeld. Sommige gebieden hebben dit traject al geheel doorlopen en daar worden voorbereidingen getroffen om de benodigde maatregelen uit te voeren, andere gebieden zijn nog niet aan bod gekomen en staan op de planning.

De afgelopen jaren heeft het rijk middels decembernota's KRW/WB21 de uitvoering van het NBW daar waar nodig bijgestuurd. Sommige provincies hebben deze beleidsontwikkelingen verwerkt in tussentijdse herzieningen van hun WHP's, waarbij gebiedsafhankelijke accentverschillen zijn ontstaan. Andere provincies hebben hun bestaande WHP's verlengd in afwachting van verdere afstemming met de KRW en daar heeft verdere integratie van KRW en WB21 beperkt plaatsgevonden.

Voor de waterschappen is 2008 het moment om alle (turbulente) beleidsontwikkelingen van de afgelopen jaren voor de sporen WB21, KRW en GGOR te integreren in één samenhangend beheerplan. De uitdaging is om de in de afgelopen jaren voor de drie sporen uitgewerkte oplossingsrichtingen en maatregelen nu onderling zodanig verder op elkaar af te stemmen dat de milieueffecten worden geoptimaliseerd en de onderlinge samenhang wordt versterkt.

Het proces

De vier beleidssporen kennen ieder een eigen proces en veelal ook een eigen procesaanpak. Deze processen zijn minder eenduidig per beleidsspoor te benoemen, met uitzondering van het proces bij de VNK. Dit is over het algemeen een technisch inhoudelijk gericht proces. De andere drie sporen kennen in meer en mindere mate een gebiedsproces en daarmee een grotere of beperkte rol voor belangengroeperingen. In algemene zin betekent dit dat naarmate het gebiedsproces een grotere rol heeft gespeeld (en dus ook de belangengroeperingen actiever hun wensen en belangen hebben kunnen inbrengen) in het maken van keuzen ten aanzien van randvoorwaarden, uitgangspunten en maatregelpakketten, deze minder inhoudelijke afwe-

gingen kennen en meer gekeken is naar politieke haalbaarheid en draagvlak in het gebied. Daarmee heeft het milieubelang, zoals dat in een m.e.r. op de voorgrond komt, veelal niet het primaat.

Een WB21-proces richt zich vooral op het realiseren van open waterberging op waterkwantitatief gezien geschikte locaties. De waterkwalitatieve en ecologische belangen worden daarbij niet standaard zwaar meegewogen. Een gebiedsproces dat in het kader van GGOR is uitgevoerd richt zich vooral op de gemiddelde hydrologische situatie. Daarin komt de waterkwaliteit en ecologie minder uitgebreid aan bod dan bij een KRW-gebiedsproces en neemt het dynamisch karakter van het gebied beperkt mee. Een KRW-gebiedsproces heeft de focus vooral liggen op de verbetering van de waterkwaliteit en de ecologische kwaliteit, maar houdt met de waterkwantiteit en de dynamiek van het watersysteem minder rekening.

Samenvattend

Geconcludeerd kan worden dat de belangrijkste beleidssporen in het waterbeheer op diverse onderdelen nogal kunnen verschillen. Dat er tussen deze verschillende beleidssporten 'automatisch' een goede afstemming wordt gerealiseerd is niet direct voor de hand liggend. Ook kunnen gezien de gevoerde processen het schaalniveau en het belang dat het aspect 'milieu' krijgt in de afweging nogal verschillen.

Natura 2000

Hoofddoelstelling van het Natura 2000-netwerk is het waarborgen van de biodiversiteit in Europa. De soorten en habitattypen die onder deze verplichting vallen, moeten daarom op landelijk niveau in een 'gunstige staat van instandhouding' worden gehouden of gebracht. Nederland draagt met 162 gebieden bij aan het Natura 2000-netwerk, met een totale omvang van circa een miljoen hectare (waarvan tweederde open water). Wat er nodig is voor de 'gunstige staat van instandhouding' is weergegeven in de Natura 2000-doelen. Deze doelen zijn zowel op landelijk niveau als specifiek voor alle gebieden geformuleerd. Het totaal van al deze doelen laat zien welke bijdrage Nederland zal leveren aan het Europese netwerk van Natura 2000-gebieden. Hierbij zijn zowel op landelijk als op gebiedsniveau keuzes

gemaakt. De doelen worden gebiedsgericht uitgewerkt in ruimte en tijd in Natura 2000-beheerplannen. Ten behoeve van deze nadere uitwerking wordt met behulp van kernopgaven, behoud- of verbeterdoel, 'sense of urgency' en zogenoemde 'ten gunste formuleringen', voorzover nodig, nader richting gegeven.

Met 'sense of urgency' wordt richting gegeven aan het tempo van realisering van de doelen (en aan de inzet van noodzakelijke maatregelen). Gezien de huidige staat van instandhouding op landelijk niveau en gezien de situatie in de concrete gebieden is aan een aantal kernopgaven deze 'sense of urgency' toegekend. Van 'sense of urgency' is sprake wanneer binnen nu en 10 jaar mogelijk een onherstelbare situatie ontstaat. Een 'sense of urgency' kan een probleem met de watercondities of met het terreinbeheer betreffen. Dit betekent bijvoorbeeld dat binnen nu en 10 jaar concrete maatregelen genomen moeten worden om de watercondities op orde te brengen.

Feitelijk zouden de wensen op het vlak van water voor de 'sense of urgency'-gebieden verwerkt moeten worden in de stroomgebiedplannen (onder 'bijzondere gebieden') en daarmee ook in de WHP's en WBP's. Complicerende factor hierbij is dat voor de meeste gebieden nog geen Natura 2000-beheerplannen zijn opgesteld omdat de instandhoudingsdoelstellingen nog niet definitief zijn vastgesteld. Dit betekent dat het proces om tot een beheerplan te komen over het algemeen nog niet opgestart is en dat de wensen die de 'sense of urgency'-gebieden aan de waterkwaliteit en het waterbeheer stellen nog niet helder in beeld zijn.

Integrale afstemming

Uit bovenstaande beschrijving kan worden geconcludeerd dat het nauwelijks te verwachten is dat de genoemde beleidssporen (WB21 - KRW - GGOR - VNK - Natura 2000) goed op elkaar in een iteratief proces zijn afgestemd. Natuurlijk is minimaal telkens wel met een schuin oog gekeken naar mogelijke impact van maatregelen op andere beleidsvelden en is zo veelmogelijk ingestoken op 'no regret'-maatregelen. Ook is bij veel gebiedsprocessen op onderdelen getracht om tot een integrale afstemming te komen. Maar een echte integrale afweging is vaak niet mogelijk geweest, omdat de verschillende gebiedsprocessen een beperkter doel hebben en verschillend in de beleidscyclus staan.

Vandaar dat de plan-m.e.r. WHP/WBP's een uitstekend instrument is om deze integrale afstemming te verwezenlijken. Een voor de hand liggende aanpak zou zijn om een watervisie op provinciaal of stroomgebiedniveau te maken, gebaseerd op de input uit de verschillende processen die in het kader van de verschillende beleidssporen zijn doorlopen. Een dergelijke watervisie is er vooral op gericht de verschillende waterthema's met elkaar in onderlinge samenhang te brengen en is dus integraler dan de stroomgebiedvisies die in het kader van WB21 in 2002-2003 zijn opgesteld, maar waarschijnlijk wel van een ander abstractieniveau. Het geeft de gelegenheid om eerder gehanteerde uitgangspunten bij bepaalde uitwerkingen van een beleidspoor te toetsen aan de belangen en wensen die voortvloeien uit andere beleidssporen. De visie die in de plan-m.e.r. wordt opgesteld levert de basis voor de uiteindelijke visie respectievelijk beheersvisie van het WHP en WBP.

De plan-m.e.r. heeft niet alleen tot doel om nieuwe initiatieven op haar milieueffecten te bekijken, maar ook om reeds gemaakte keuzes te verant-

CASUS FRYSLÂN

Om een robuust en betrouwbaar functionerend systeem te krijgen dat tevens de aanwezige scheepvaart faciliteert, hanteert het Wetterskip als uitgangspunt dat de boezem één ongecompartimenteerd systeem moet zijn. Vanuit veiligheidsoogpunt leidt dit bij overstroming vanuit zee tot het risico van snelle verspreiding van zoutwater in het gebied en een snelle verspreiding van eventuele wateroverlast.

Veel meren, die onderdeel zijn van de boezem, hebben in het Natura 2000-spoor een 'sense of urgency' gekregen ten aanzien van water(kwaliteit) en zijn waarschijnlijk gebaat bij een meer flexibel peilbeheer of zelfs periodiek droogvallen van bepaalde delen. In het verleden heeft het Wetterskip de mogelijkheden van een flexibel peil in de boezem uitgebreid onderzocht vanuit het uitgangspunt dat de boezem niet gecompartmenteerd wordt. Juist in de plan-m.e.r. kan bekeken worden of bij het loslaten van dit uitgangspunt voor het milieu interessantere alternatieven kunnen worden geformuleerd die wellicht meer kansen biedt in de andere beleidssporen, waaronder Natura 2000 en KRW.

woorden en te bekrachtigen. Ook biedt een watervisie op dit niveau de mogelijkheid gebiedsoverstijgende interacties en milieueffecten in beeld te brengen; veel gebiedsprocessen kennen immers een zeker lokaal c.q. regionaal niveau.

Door te variëren met uitgangspunten of te schuiven binnen reeds opgestelde maatregelpakketten kan bekeken worden of er voor het milieu geen betere samenhangende alternatieven ontwikkeld kunnen worden, die vervolgens worden terugvertaald naar de resultaten van de verschillende beleidssporen. In de uitwerking in het WHP en in de WBP's kunnen beargumenteerde aanpassingen van resultaten uit bepaalde gebiedsprocessen een plaats krijgen.

Actieve rol Natura 2000

Tot op heden wordt Natura 2000 vooral toetsend, dat wil zeggen passief meegenomen in allerlei processen: er worden in een bepaald beleidspoor maatregelen of maatregelpakketten opgesteld en er wordt gekeken of deze maatregelen negatieve effecten veroorzaken op de Natura 2000-gebieden. Eenzelfde insteek bij een plan-m.e.r. WHP/WBP's laat kansen liggen of geeft zelfs onvoldoende input voor het WHP/WBP, vooral als er sprake is van een 'sense of urgency' ten aanzien van de watercondities.

In deze gebieden is Natura 2000 duidelijk een vragende 'partij'. De eisen die bepaalde soorten of habitats stellen aan bijvoorbeeld de waterkwaliteit of het peilbeheer kunnen veel verder gaan dan in het afwegingstraject van de KRW als haalbaar en betaalbaar wordt beschouwd. De eisen die de verschillende instandhoudingsdoelstellingen aan de watercondities stellen zijn – zoals gezegd – veelal (nog) niet in beeld. Het is dus allerminst waarschijnlijk dat deze eisen in het KRW-proces overal zijn meegenomen bij 'bijzondere gebieden'.

Een extra complicerende factor hierbij is dat Natura 2000 niet afrekenbaar

Foto: flickr.com/evj

is, maar dat concrete maatregelen uiterlijk in 2015 genomen moeten zijn in het geval van een 'sense of urgency' en dat, wanneer deze eisen meegenomen worden in het KRW-spoor bij bijzondere gebieden, er sprake is van resultaatsverplichting.

Door in de plan-m.e.r. de eisen vanuit de Natura 2000-gebieden met 'sense of urgency'-watercondities goed in beeld te brengen en als input te laten gelden voor de gebiedsoverstijgende watervisie, kan door de plan-m.e.r. dit onderdeel op het juiste niveau alsnog meegenomen worden in het WHP en WBP. Immers, maatregelen die hieruit voortkomen, dienen in deze planperiode uitgewerkt te worden om uiterlijk in 2015 gerealiseerd te zijn. Ook kan in de plan-m.e.r. getoetst worden of de reeds opgestelde maatregelpakketten voldoende resultaat opleveren en of gehanteerde uitgangspunten in bepaalde beleidssporen (zie casus Fryslân) nog wel gehandhaafd moeten of kunnen blijven.

Plan-m.e.r. duidelijk meerwaarde

Een plan-m.e.r. voor WHP/WBP kan een duidelijke meerwaarde leveren wanneer dit instrument wordt ingezet om het totale waterbeheer op provinciaal en regionaal niveau nog eens goed tegen het licht te houden en randvoorwaarden en keuzes te evalueren.

Daarnaast lijkt een plan-m.e.r. het enige en noodzakelijke instrument om op tijd Natura 2000 actief mee te nemen in het waterbeleid voor de gevallen dat er sprake is van 'sense of urgency'-watercondities. Operationeel zal dit nog een lastige opgave zijn. Immers, voor die situaties waar er bijvoorbeeld een discrepantie aanwezig is tussen het resultaat van de KRW-beoordeling 'haalbaar en betaalbaar' en de eisen vanuit de 'sense of urgency'-Natura 2000-gebieden zal eerst nog een uitgebreide discussie moeten plaatsvinden of de instandhoudingsdoelstellingen bijgesteld moeten worden, of dat de ambities in het KRW-spoor hoger moeten worden gesteld. Een plan-m.e.r.

CASUS DE WIEDEN EN DE WEERRIBBEN

De meeste habitattypen en hun kenmerkende soorten in de Wieden en De Weerribben vereisen tamelijk voedselarm en helder water. Dit stelt eisen aan onder andere de hoeveelheid fosfaat in het oppervlaktewater. Een fosfaatgehalte van circa 0,04 mg P/l in de zomer in de grote meren van beide gebieden lijkt aan te sluiten bij de verschillende Natura 2000-doelen binnen De Wieden en De Weerribben. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat door de natuurlijke gradiënt de concentraties in het kraggenlandschap nog lager zullen worden.

In het KRW-proces is door het waterschap Reest en Wieden bepaald dat een fosfaatconcentratie van 0,07 mg/l in de zomer een haalbare en betaalbare waarde is. Het 1 op 1 overnemen van de wensen vanuit Natura 2000 betekent dat een resultaatverplichting wordt aangegaan die vanuit het KRW-spoor als niet haalbaar en betaalbaar is gekwalificeerd. Anderzijds, door bij de doelstelling zoals geïdentificeerd in het KRW-spoor te blijven, wordt het risico gelopen dat in 2015 bepaalde habitatten c.q. soorten verdwenen zijn uit het gebied.

kan hier een toetsende of evaluerende rol vervullen en kan consequenties en mogelijke oplossingsrichtingen in beeld brengen.

De gebiedsprocessen die vaak ten grondslag liggen aan de maatregelen die uiteindelijk in de beheerplannen een nadere uitwerking krijgen, kennen een duidelijke bottom up-benadering. Juist een plan-m.e.r. is geschikt om achteraf vanuit een top down-benadering te toetsen op samenhang en consistentie. Een plan-m.e.r. zou juist op dit niveau een goede rol vervullen, zodat 'dubbel werk' voorkomen wordt. Immers, het heeft geen zin om de diverse gebiedsprocessen in het kader van een plan-m.e.r. nog eens over te doen. Mocht tijdens het opstellen van een plan-m.e.r. blijken dat eerder gehanteerde uitgangspunten (of maatregelpakketten die voortkomen uit de gebiedsprocessen) op een bovenregionaal niveau niet de voor het milieu meest gunstige situatie oplevert, dan dient de plan-m.e.r. de onderbouwing te leveren om ofwel toch het betreffende uitgangspunt gestand te doen ofwel dit te heroverwegen. Wanneer door het plan-m.e.r.-traject dergelijke vraagstukken op tafel komen, heeft de plan-m.e.r. haar nut meer dan bewezen. ■

NASCHRIFT REDACTIE

In het volgende nummer van Toets zal een casus (Noord-Brabant) aan bod komen.